

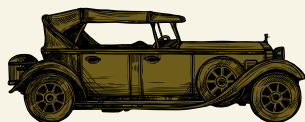
DAN SNOW

Σαν

ΣΗΜΕΡΑ

στην

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΧΑΡΤΕΣ	19
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	23
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	67
ΜΑΡΤΙΟΣ	109
ΑΠΡΙΛΙΟΣ	155
ΜΑΪΟΣ	199
ΙΟΥΝΙΟΣ	243
ΙΟΥΛΙΟΣ	285
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	329
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	373
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	415
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	461
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	505
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ	551
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	557
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	558

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

1 Ιανουαρίου

Την Πρωτοχρονιά του 1886, ο λόρδος Ράντολφ Τσόρτσιλ, υπουργός Εξωτερικών Υπεύθυνος για την Ινδία (γνωστός και ως υπουργός Ινδίας), έκανε στη βασίλισσα Βικτορία ένα εξωφρενικό δώρο: την Μπούρμα (Βιρμανία, σήμερα γνωστή ως Μιανμάρ).

Όπως κι ο γιος του ο Γουίνστον, ο Ράντολφ ήταν χαρισματικός, επίμονος και φοβερά φιλόδοξος. Παρόλο που η βασίλισσα αυτοκράτειρά του εξουσίαζε ήδη τη μεγαλύτερη αυτοκρατορία που είχε δει ποτέ ο κόσμος, η οποία περιλάμβανε το 20% των ηπειρωτικών εκτάσεων της Γης και το 25% του πληθυσμού της, ο Τσόρτσιλ δεν έβλεπε κανέναν λόγο να σταματήσει εκεί. Το άλλοτε πανίσχυρο βασίλειο της Μπούρμα δεν αποτελούσε παρά την πιο πρόσφατη περίπτωση αρχαίου έθνους, εκτός της Ευρώπης, που κατέρρεε μπροστά στην ισχύ των θωρηκτών πλοίων, των τουφεκίων, της σύγχρονης ιατρικής και του τηλεγράφου. Η πτώση της Μπούρμα είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα της βρετανικής αυτοκρατορικής αυταρέσκειας, ωθούμενης από τον οικονομικό ομορτισμό και τις ρατσιστικές αντιλήψεις.

Μέχρι τα τέλη του 1887, η Γαλλία, ο παλιός αντίπαλος της Βρετανίας, επεκτεινόταν στο βόρειο Βιετνάμ. Εντωμεταξύ, οι βρετανοί έμποροι στη Ρανγκούν* ωρύονταν εναντίον των βιρμανικών αρχών, που αντιστέκονταν στην εκμετάλλευση των πολύτιμων δασών τους από τικ.** Το βασικό τους επιχείρημα είχε ως εξής: πώς μπορούσε η Βρετανία να μένει άπραγη καθώς οι Γάλλοι ισχυροποιούσαν τη θέση τους στη Νοτιοανατολική Ασία, ενώ οι Βρετανοί που έκαναν ελεύθερο εμπόριο αναγκάζονταν να υφίστανται μια τιποτένια γραφειοκρατία και ταπεινώσεις από μια φυλή αγρίων;

Όταν οι βιρμανικές αρχές είχαν το θράσος να επιβάλουν πρό-

* Πρώην πρωτεύουσα της Μπούρμα, σήμερα γνωστή ως Γιανγκόν.

** Είδος τροπικού δέντρου με πολύ σκληρό και ανθεκτικό ξύλο.

στιμα στους Βρετανούς για παράνομη υλοτόμηση, ο Τσόρτσιλ δεν δίστασε: τα θωρηκτά επιτέθηκαν. Οι Βερμανοί δεν είχαν καμιά ελπίδα να αντισταθούν στην αυτοκρατορική υπερδύναμη. Ο στρατηγός Χάρι Πρέντεργκαστ μπήκε στο παλάτι της Μανταλέι και έδωσε στη βασιλική οικογένεια ένα βράδυ για να μαζέψει τα πράγματά της και να φύγει. Το πιο πολύτιμο από τα βασιλικά κοσμήματα, το τεράστιο ρουμπίνι Nga Mauk, εξαφανίστηκε, πιθανότατα μέσα στην τσέπη κάποιου βρετανού αξιωματικού.

Καθώς η βασιλική οικογένεια φορτωνόταν σε βοϊδάμαξες και απομακρυνόταν αιχμάλωτη ανάμεσα σε σειρές από κοκκινοντυμένους αυτοκρατορικούς στρατιώτες, οι Βρετανοί αξιωματικοί μετέτρεψαν το παλάτι σε λέσχη, φτιάχνοντας μέσα ένα μπαρ και τοποθετώντας μπιλιάρδα στην αίθουσα του θρόνου της βασίλισσας.

Πίσω στη Βρετανία, η βασίλισσα Βικτορία σημείωσε στο ημερολόγιό της πως η Πρωτοχρονιά ήταν «Αλίμονο! Ένα φρικτό, μουντό και βροχερό πρωινό». Το απόγευμα έκανε μια βόλτα με την άμαξά της και απάντησε σε μερικά τηλεγραφήματα. Την Μπούρμα δεν την ανέφερε πουθενά.

2 Ιανουαρίου

Κάτι δεν πήγαινε καλά. Αργά το βράδυ σαν σήμερα, το 1981, ο αστυφύλακας Ρόμπερτ Χάιντς είδε ένα αυτοκίνητο παρκαρισμένο στην ιδιωτική οδό ενός βιομηχανικού πάρκου στο Σέφιλντ και υποπτεύθηκε κάποια εγκληματική ενέργεια σχετική με ναρκωτικά ή πορνεία. Έλεγε τον αριθμό των πινακίδων του αυτοκινήτου, που αποδείχτηκαν πλαστές. Ο Χάιντς πλησίασε το αυτοκίνητο και διέταξε τους επιβαίνοντες να βγουν έξω. Από μέσα βγήκαν μια 24χρονη ιερόδουλη κι ένας μεσήλικας άντρας με μαύρα γένια. Ο δεύτερος δήλωσε πως ονομαζόταν Πίτερ Σάτκλιφ. Ο Χάιντς τον συνέλαβε για οδήγηση με πλαστές πινακίδες. Ούτε που του πέρασε από το μυαλό πως μόλις είχε συλλάβει

έναν από τους πιο δραστήριους κατά συρροή δολοφόνους του 20ού αιώνα.

Όταν ο Χάιντς τον πήγε στο αστυνομικό τμήμα, οι συνάδελφοί του σύντομα αντιλήφθηκαν πως ο Σάτκλιφ ταίριαζε με την περιγραφή του αποκαλούμενου Σφαγέα του Γιόρκσερ [Yorkshire Ripper], όπως είχαν ονομάσει τα μέσα ενημέρωσης τον φονιά που είχε προβεί σε επιθέσεις κατά γυναικών σε ολόκληρη την κομητεία, από το 1975 ως το 1980. Τα θύματα του Σφαγέα είχαν δεχτεί επίθεση με σφυρί κι έπειτα είχαν υποστεί φρικτούς ακρωτηριασμούς. Μερικά, μάλιστα, είχαν δεχτεί δεκάδες μαχαιριές. Όταν έκαναν σωματική έρευνα στον Σάτκλιφ, ανακάλυψαν πως κάτω από το παντελόνι του φορούσε ένα φούτερ με λαιμό σε σχήμα V: είχε τα πόδια του περασμένα στα μανίκια, τα γεννητικά του όργανα εξείχαν από τη λαιμόκοψη και οι αγκώνες του φούτερ ήταν επενδυμένοι ώστε να λειτουργούν ως επιγονατίδες.

Την επόμενη μέρα, οι αστυνομικοί επέστρεψαν στο σημείο όπου έγινε η σύλληψη και βρήκαν σκοινί, ένα μαχαίρι κι ένα σφυρί, τα οποία ο Σάτκλιφ είχε ξεφορτωθεί όταν έπεισε τον αστυφύλακα Χάιντς πως «αν δεν κατούραγε θα έσκαγε». Ύστερα απ' αυτό τον ανέκριναν πιο εντατικά και δύο μέρες αργότερα παραδέχτηκε πως ήταν ο Σφαγέας. Ισχυρίστηκε πως είχε δολοφονήσει τις γυναίκες επειδή έτσι τον είχε ορμηνέψει η φωνή του Θεού.

Στη δίκη του, η ομάδα δικηγόρων που είχε προσλάβει επιχειρήσε να τον υπερασπιστεί επικαλούμενη μειωμένη ευθύνη λόγω ψυχικής διαταραχής, όμως ο δικαστής απέρριψε το επιχείρημα και οι ένορκοι βρήκαν τον Σάτκλιφ ένοχο για δεκατρείς φόνους και άλλες επτά απόπειρες φόνου. Ο δικαστής τον καταδίκασε σε είκοσι φορές ισόβια και σήμερα αποτελεί έναν από τους ελάχιστους βρετανούς κρατούμενους που δεν πρόκειται να αποφυλακιστούν ποτέ.

3 Ιανουαρίου

Εδώ έχουμε ένα από τα καλύτερα παραδείγματα απρόβλεπτων «παρατράγουδων» στην ιστορία των μυστικών υπηρεσιών. Σαν σήμερα, το 1925, ο Μπενίτο Μουσολίνι ανακοίνωσε την οριστική κατάργηση της ιταλικής δημοκρατίας. Βγάζοντας έναν –κατά τη συνήθειά του– σκληρό και αλλόκοτο λόγο στην ιταλική βουλή, ο πρωθυπουργός επιβεβαίωσε αυτό που όλοι φοβούνταν από καιρό: ο φασισμός αποτελούσε πλέον μια επαναστατική δύναμη που είχε υπό την πλήρη κυριότητά της το ιταλικό κράτος. Ο Μουσολίνι είχε ανέλθει πολύ μετά την πρώτη του ανάμειξη στην πολιτική: τότε πληρωνόταν 100 λίρες εβδομαδιαίως από τη ΜΙ5, τη βρετανική υπηρεσία πληροφοριών, προκειμένου να κάνει προπαγάνδα εναντίον όσων ήταν κατά της δαπανηρής ανάμειξης της Ιταλίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μια δεκαετία αργότερα, ο πρώην πράκτορας της Βρετανίας είχε πάρει τον έλεγχο της χώρας του και προσπαθούσε να τη μετατρέψει σε μια στρατιωτική υπερδύναμη που θα ανταγωνιζόταν τους πρώην εργοδότες του για την κυριαρχία στη λεκάνη της Μεσογείου.

Ο λόγος του Μουσολίνι είχε προκύψει ως απάντηση σε μια κρίση που απειλούσε τη νεαρή κυβέρνησή του. Ο βασιλιάς της Ιταλίας τον είχε διορίσει πρωθυπουργό το 1922, με την ελπίδα πως αυτός ο φιλοπόλεμος νταής με την υπερβολική αυτοπεποίθηση θα κατάφερνε να υπερκεράσει το βαθύ πολιτικό σχίσμα της Ιταλίας, το οποίο πολλοί φοβούνταν πως θα οδηγούσε σε εμφύλιο πόλεμο. Οι εκπρόσωποι του συντηρητικού καθεστώτος επέλεξαν να αγνοήσουν τους λεονταρισμούς του Μουσολίνι και πίστεψαν πως θα προστάτευε τα οικονομικά τους συμφέροντα. Μέσα στους επόμενους μήνες, εκείνος κατέλυσε την ελευθερία του Τύπου, κατήργησε το εκλογικό σύστημα κι έβαλε να δολοφονήσουν τους πολιτικούς του αντιπάλους. Στα τέλη του 1924, η εμφανής ανάμειξή του στη δολοφονία ενός από αυτούς τους πολιτικούς αντιπάλους προκάλεσε κλυδωνισμούς στο νέο καθεστώς, οδηγώντας τον Μουσολίνι να βγάλει τον θεατρι-

νίστικο λόγο του στη βουλή, τον Γενάρη του νέου έτους. Κατά την εκφώνηση του λόγου παραδέχτηκε ότι, «αν ο φασισμός είναι μια εγκληματική οργάνωση, τότε εγώ είμαι ο επικεφαλής αυτής της οργάνωσης. Εγώ και μόνον εγώ» συνέχισε «αναλαμβάνω την πολιτική, ηθική και ιστορική ευθύνη για όλα όσα συνέβησαν».

Μετά την ολοκλήρωση του λόγου, κατάργησε όλες τις εκλογές, αυτοανακηρύχθηκε «Επικεφαλής της Κυβέρνησης» και επέβαλε στην Ιταλία αστυνομικό καθεστώς. Η Ιταλία έγινε η πρώτη δικτατορία της δυτικής Ευρώπης, ένα «φωτεινό παράδειγμα» για ανθρώπους σαν τον Αδόλφο Χίτλερ, που στις ενέργειες του Μουσολίνι διέκριναν το μοντέλο για την αναβίωση των εθνικών κρατών, συγκροτημένων με όρους πολιτικής και φυλετικής καθαρότητας, καθώς και στρατιωτικής ισχύος.

4 Ιανουαρίου

Ο ιδιοκτήτης του υπέγραψε τα σχετικά χαρτιά με μεγάλη απροθυμία. Τελικά, όμως, σαν σήμερα το 1853, ο Σόλομον Νόρθαπ απέκτησε πάλι την ελευθερία του, έχοντας περάσει πάνω από μια δεκαετία ως σκλάβος.

Ο Σόλομον καταγόταν από τη Νέα Υόρκη και, όντας γιος ενός απελεύθερου σκλάβου, ο ίδιος είχε γεννηθεί ελεύθερος. Είχε παντρευτεί και, όπως έλεγε ο ίδιος, αγαπούσε τη γυναίκα του με «ειλικρινές και άσβεστο» πάθος. Το ζευγάρι είχε τρία παιδιά και, παρόλο που ο ίδιος ήταν αγρότης, συμπλήρωναν το εισόδημά τους με εκείνον να δουλεύει ως βιολιτζής κι εκείνη ως μαγείρισσα. Στο πλαίσιο της δεύτερης δουλειάς του, το 1841 τον παρέσυραν στην Ουάσινγκτον με την προοπτική εργασίας σε ένα τσίρκο. Στην Ουάσινγκτον, όμως, η δουλεία ήταν ακόμη νόμιμη. Παρά τα χαρτιά που αποδείκνυαν το γεγονός ότι είχε γεννηθεί ελεύθερος, τον νάρκωσαν κι έπειτα πουλήθηκε σκλάβος «από κτήνη με μορφή ανθρώπων».

Τον έστειλαν στη Νέα Ορλεάνη κι εκεί παρέμεινε για δώδεκα

χρόνια σκλάβος – το μεγαλύτερο μέρος της παιδικής ηλικίας των παιδιών του. Αργότερα έγραψε πως ο πρώτος του ιδιοκτήτης ήταν κατά βάθος καλός άνθρωπος, τυφλωμένος από την κοινωνία όπου ζούσε κι έτσι ανίκανος να διακρίνει το «εγγενές άδικο» της δουλείας. Έπειτα όμως πουλήθηκε σε πιο σκληρούς αφέντες. Κάποτε άκουσε τις απόψεις ενός καναδού ξυλουργού περί κατάργησης της δουλείας και του είπε την ιστορία του. Ο άντρας εκείνος τον βοήθησε, εκθέτοντας τον εαυτό του σε μεγάλο κίνδυνο.

Αργότερα, με τη βοήθεια ενός ντόπιου συγγραφέα, ο Σόλομον Νόρθαπ εξέδωσε τα απομνημονεύματά του, *Δώδεκα χρόνια σκλάβος*. Το βιβλίο έγινε ανάρπαστο, αν και οι όποιες νομικές κινήσεις κατά των απαγωγέων του δεν οδήγησαν πουθενά. Ο Νόρθαπ επέστρεψε στην οικογένειά του και έγινε ενεργός υπέρμαχος της κατάργησης της δουλείας. Αν και η κατάληξη του ιδίου παραμένει άγνωστη, το βιβλίο έγινε ένα από τα βασικά κείμενα του αγώνα κατά της δουλείας και σήμερα αποτελεί μια ανεκτίμητη πηγή πληροφοριών για τον αμερικανικό θεσμό της δουλείας εκ των έσω.

5 Ιανουαρίου

Ο δούκας της Βουργουνδίας πέθανε λίγο έξω από την πρωτεύουσα του αντιπάλου του. Σαν σήμερα, το 1477, έξω από την τειχισμένη πόλη του Νανσί στη σημερινή βορειοανατολική Γαλλία, δόθηκε η τελική μάχη που οδήγησε στον αφανισμό μιας σημαντικής ευρωπαϊκής επικράτειας: του κατακερματισμένου δουκάτου της Βουργουνδίας με το αλλόκοτο σχήμα.

Στο Νανσί σφαγιάστηκε από ελβετούς μισθοφόρους ο τελευταίος δούκας της Βουργουνδίας – Κάρολος ο Τολμπρός (ή Κάρολος ο Απερίσκεπτος, ανάλογα με τη μετάφραση). Ήταν κοντός, γεροδεμένος, με μαύρα μαλλιά και οργίλο πνεύμα, απ' όπου προέκυψε το προσωνύμιό του, «temeraire» – τολμπρός, ριψοκίνδυνος, απερίσκεπτος. Μετά τη μάχη, βρέθηκε σε έναν παγωμένο

νερόλακκο, με το σώμα του κατατρυπημένο, το κεφάλι του κομμένο στα δύο, και τελικά τον αναγνώρισαν εν μέρει από το πρόσωπο και εν μέρει από τα μεγάλα νύχια των ποδιών του, που μεγάλωναν προς το εσωτερικό της σάρκας.

Στα μάτια του σύγχρονου ανθρώπου, που έχει συνηθίσει οι επικράτειες να έχουν συνεχόμενο σχήμα, το δουκάτο του φαντάζει αλλόκοτο, χωρισμένο σε βόρεια και νότια τμήματα. Φυσικά, όμως, εν προκειμένω μιλάμε για ένα προσωπικό φέουδο, το οποίο είχε σχηματιστεί σταδιακά μέσω πολιτικών γάμων και επεκτατικών πολέμων, και όχι για μια περιοχή ενοποιημένη υπό κάποια σύγχρονη έννοια «εθνικότητας». Οι σκόρπιες κτήσεις του δούκα εκτείνονταν από την ακτή της Βόρειας Θάλασσας, περνώντας μέσα από το Λουξεμβούργο, μέρη της Αλσατίας και της Λωρραίνης, μέχρι την περιοχή της Γαλλίας που μέχρι και σήμερα αποκαλείται Βουργουνδία. Κάτι τέτοιο δεν θα φάνταζε ιδιαίτερα περίεργο στους ανθρώπους της εποχής, ακόμα κι αν είχαν την όποια τάση να μελετάνε χάρτες (την οποία προφανώς δεν είχαν).

Μετά τον θάνατό του, και απουσία διαδόχων, οι εκτάσεις του μοιράστηκαν μεταξύ των ανερχόμενων, ισχυρότερων γειτόνων του: της Γαλλίας και της αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Η Βουργουνδία είναι κάτι παραπάνω από μια ασυνήθιστη ιστορική περίπτωση – η άνοδος και η πτώση της αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα της χαοτικής και εφήμερης φύσης των ευρωπαϊκών μας συνόρων. Τα σύνορα, που συχνά φαντάζουν αρχαία, φυσικά ρήγματα μεταξύ επικρατειών, σιμνηθέστερα δεν είναι τίποτα περισσότερο από το προϊόν ενός συμφώνου γάμου ή μιας χαμένης μάχης.

6 Ιανουαρίου

Σαν σήμερα, τη δραματική χρονιά του 1066, για μοναδική φορά στη χιλιετή ιστορία του, το αβαείο του Γουέστμινστερ τέλεσε την ίδια μέρα βασιλική στέψη και κηδεία.

Το αβαείο ήταν το πάθος του βασιλιά Εδουάρδου του Εξομολογητή, η πραγμάτωση μιας υπόσχεσης που είχε δώσει στον πάπα ότι θα ανοικοδομούσε έναν μεγάλο ναό προς τιμήν του αγίου Πέτρου, στο δυτικό προπύργιο της Χριστιανοσύνης. Χτισμένος στο νορμανδικό ύφος που τόσο θαύμαζε όταν ήταν νέος, κατά τη μακρά εξορία του στη Νορμανδία, αποτέλεσε το πρώτο, πανέμορφο κτίσμα ρομανικού ρυθμού στο βασίλειο των Αγγλοσαξόνων. Ολοκληρώθηκε μία εβδομάδα πριν από τον θάνατό του, στα τέλη του 1065.

Ο Εδουάρδος δεν είχε απογόνους και έτσι ο θάνατός του άφησε κενό τον θρόνο ενός από τα πιο πλούσια βασίλεια της Ευρώπης, γεννώντας σε πολλούς φιλόδοξους άντρες την επιθυμία να τον καταλάβουν. Το πλεονέκτημα της έδρας ήταν ζωτικής σημασίας. Ο Χάρολντ Γκοντγουινσόν, κόμης του Γουέσεξ, κινήθηκε γρήγορα. Ο Εδουάρδος ετάφη στο νέο του αβαείο το πρωί και το ίδιο απόγευμα ο Χάρολντ έστεψε τον εαυτό του βασιλιά. Ήταν ένας εκπληκτικά πλούσιος πολέμαρχος και, μέσω ενός βιαστικά συμφωνημένου συνοικέσιου εξουσίας με την αδελφή του ισχυρότερου ευγενούς του βορρά, ένας ενωτικός υποψήφιος για όσους επιθυμούσαν ο θρόνος να περάσει σε Άγγλο.

Ο Χάρολντ ήλπιζε πως η ταχεία στέψη του θα απέτρεπε την εισβολή ξένων αντιπάλων. Έκανε λάθος. Ο Γουλιέλμος, δούκας της Νορμανδίας* και ξάδερφος του Εδουάρδου, έγινε έξαλλος όταν έμαθε για τα γεγονότα στο αβαείο, ενώ στη Νορβηγία ο γιγάντιος Βίκινγκ, Χάραλντ Σίγκουρντσον, γνωστός ως «Χαρντράντα» ή «Σκληρός Ηγεμόνας», άρχισε να σχεδιάζει μια τεράστια εισβολή των Βίκινγκ στην Αγγλία.

Πριν κλείσει αυτή η πολυτάραχη χρονιά, στο αβαείο του Γουέστιμινστερ θα λάμβανε χώρα ακόμα μια βασιλική στέψη.**

* Γνωστός και ως Γουλιέλμος ο Κατακτητής.

** Του Γουλιέλμου του Κατακτητή, ο οποίος νίκησε τον Χάρολντ Γκοντγουινσόν στη μάχη του Χέιστινγκς, τρεις εβδομάδες αργότερα εκείνος νίκησε τον Χάραλντ Χαρντράντα στη μάχη της γέφυρας Στάμφορντ.

7 Ιανουαρίου

Σαν σήμερα, το 1785, έλαβε χώρα η πρώτη πτήση πάνω από το Στενό της Μάγχης. Ένας Γάλλος και ένας Αμερικανός πέταξαν με αερόστατο από το κάστρο του Ντόβερ μέχρι το Καλέ – οριακά.

Ο Ζαν-Πιερ Μπλανσάρ καταγόταν από μια φτωχή οικογένεια έξω από τη Ρουέν και είχε ασπαστεί τον πρόσφατο ενθουσιασμό για ταξίδια με αερόστατο ως τον δρόμο του προς τη φήμη και τον πλούτο. Στη διάρκεια των επιστημονικών ζυμώσεων του 18ου αιώνα, οι γάλλοι διανοητές είχαν συνειδητοποιήσει ότι ο εγκλωβισμός θερμού αέρα θα μπορούσε να παράσχει αρκετή δύναμη άνωσης ώστε να σηκώσει ανθρώπους. Το 1783, η πρώτη ανύψωση με αερόστατο άφησε το Παρίσι εμβρόντητο και ο Μπλανσάρ ακολούθησε το κύμα της νέας μανίας μέχρι το Λονδίνο. Έπειτα από μερικές κατακόρυφες πτήσεις, ξεκίνησε μια συνεργασία με τον εξόριστο Αμερικανό Τζον Τζέφρις, με στόχο να διασχίσουν το Στενό της Μάγχης.

Στη μία η ώρα το μεσημέρι, το αερόστατο σηκώθηκε μαλακά από τον περίβολο του κάστρου, συνοδευόμενο από τις ζητωκραυγές ενός πλήθους θεατών. Ακολουθώντας τον βορειοδυτικό άνεμο πάνω από το στενό, άρχισε το ταξίδι του προς τη Γαλλία. Ο Μπλανσάρ και ο Τζέφρις χαιρετούσαν το πλήθος μέσα από τη βάρκα που κρεμόταν από το μπαλόνι του αερόστατου, έτοιμοι να χειριστούν τα κουπιά που πίστευαν ότι θα τους επέτρεπαν να το κατευθύνουν. Αμφότεροι φορούσαν ρεντιγκότες, ψηλές κάλτσες και φτερά στρουθοκαμήλου στα καπέλα τους. Το ταξίδι αυτό θα θεωρούνταν η πρώτη αεροπορική ταχυδρομική αποστολή, καθότι οι δύο άντρες μετέφεραν επιστολές από βρετανούς αριστοκράτες, απευθυνόμενες στους γάλλους ομολόγους τους.

Ήταν ένα εφιαλτικό ταξίδι – πολλές φορές κόντεψαν να γκρεμιστούν στο έδαφος ή τη θάλασσα. Τελικά πέταξαν όλο το φορτίο που μετέφεραν, συμπεριλαμβανομένων των ρούχων τους. Αυτό τους έσωσε. Προσγειώθηκαν ύστερα από δυόμισι ώρες, ακριβώς

έξω από το Καλέ, τρέμοντας από το κρύο και το ψυχολογικό τραύμα. Η πρώτη διεθνής πώληση στον κόσμο είχε ολοκληρωθεί.

8 Ιανουαρίου

Σαν σήμερα, το 1642, πέθανε ο άνθρωπος που συνέβαλε στη γέννηση της σύγχρονης επιστήμης. Ο Γκαλιλέο Γκαλιλέι –ο άνθρωπος που υπήρξε πρωτοπόρος της σύγχρονης επιστημονικής μεθόδου– συνέχισε να δέχεται επισκέπτες και να συζητά για το έργο του μέχρι και τη χρονιά του θανάτου του από πυρετό και καρδιακή προσβολή, σε ηλικία εβδομήντα επτά ετών. Την ίδια ημερομηνία, και ακριβώς τρεις αιώνες αργότερα, ήρθε στον κόσμο ίσως ο πιο λαμπρός επιστημονικός νους της γενιάς του: ο Στίβεν Χόκινγκ.

Ο Γαλιλαίος, όπως αποκαλείται συνήθως, θεωρείται ο πατέρας της αστρονομίας, της φυσικής και της επιστημονικής μεθόδου – αυτό θα πει υστεροφημία. Είναι επίσης γνωστός για το γεγονός ότι η Εκκλησία καταδίκασε τις απόψεις του: δικάστηκε από την Ιερά Εξέταση και αναγκάστηκε να ανακαλέσει. Οι ιδέες του ήταν επαναστατικές και, όπως κάθε επαναστάτης, διατάραξε σοβαρά την καθεστωτική τάξη.

Δεν αποτελεί λοιπόν μικρή ειρωνεία το γεγονός πως, όταν ήταν νέος, είχε σκεφτεί να ενταχτεί και ο ίδιος στον κλήρο, όμως τον απέτρεψε ο πατέρας του. Το διερευνητικό μυαλό του και ο ακατάπαυστος πειραματισμός τον οδήγησαν τελικά να διδάξει, αρχικά στην πατρίδα του την Πίζα (όπου, σύμφωνα με τη διαδεδομένη ιστορία, έριξε αντικείμενα διαφορετικού βάρους από τον Κεκλιμένο Πύργο, για να διαψεύσει τον ισχυρισμό του Αριστοτέλη πως η ταχύτητά τους ήταν ανάλογη του εν λόγω βάρους). Επίσης έφτιαξε τηλεσκόπια. Οπλισμένος με το τηλεσκόπιό του, ο Γαλιλαίος έδειξε πως ο ουρανός είναι ατελής –όπως αποδείκνυε η ακανόνιστη μορφή της Σελήνης– και επομένως η αιρετική ιδέα

του Κοπέρνικου πως οι πλανήτες περιστρέφονται γύρω από τον Ήλιο πρέπει να ήταν σωστή.

Καθώς γράφω, έχουν αρχίσει να μεταδίδονται τα νέα για τον θάνατο του Χόκινγκ. Όχι μόνο ο Χόκινγκ γεννήθηκε την ημέρα του θανάτου του Γαλιλαίου, αλλά και η ημερομηνία θανάτου του συμπίπτει με την επέτειο γεννήσεως του Άλμπερτ Αϊνστάιν. Το δίχως άλλο, όπως θα δήλωνε κι ο ίδιος, δεν πρόκειται παρά για απλή σύμπτωση, όμως η ιδέα αυτής της κυκλικότητας παραμένει ευχάριστη.

9 Ιανουαρίου

Η όποια κυβέρνηση και η φορολογία διατηρούν μια συμβιωτική σχέση από την αυγή του χρόνου, με τη δεύτερη να πληρώνει τα μέλη της πρώτης. Σύμφωνα με τη *Γένεση*, οι πλουσιότεροι αρχαίοι Αιγύπτιοι κατέβαλλαν στον Φαραώ το 20% της σοδειάς τους. Οι φτωχοί πλήρωναν με χειρωνακτική εργασία. Σαν σήμερα, το 1799, η βρετανική κυβέρνηση εισήγαγε μια νέα, εξελιγμένη μορφή φορολογίας, που ήταν πλέον εφικτή χάρη στην ανάπτυξη των σύγχρονων επιχειρηματικών πρακτικών, την οικονομία ρευστού και τη λεπτομερή τήρηση λογιστικών βιβλίων.

Έχοντας να αντεπεξέλθει στο κόστος του πιο δαπανηρού –μέχρι τότε– πολέμου στην ιστορία του βρετανικού κράτους, ο πρωθυπουργός Γουίλιαμ Πιτ δημιούργησε τον φόρο εισοδήματος. Αν έβγαζες πάνω από 60 λίρες τον χρόνο, όφειλες να καταβάλεις λιγότερο από το 1%. Όμως το 2% με 3% των οικογενειών που έβγαζαν πάνω από 200 λίρες τον χρόνο όφειλαν να καταβάλουν το 10%.

Ο Πιτ υποσχέθηκε πως το μέτρο θα ήταν προσωρινό και πράγματι ήταν – τουλάχιστον αρχικά.

Όταν έγινε ειρήνη το 1802, ο φόρος καταργήθηκε, όμως αυτό δεν ήταν παρά μια διακοπή στη σύγκρουση και όχι το τέλος

της. Το 1803, όταν ξεκίνησε εκ νέου ο πόλεμος μεταξύ της Βρετανίας και του Ναπολέοντα, ο φόρος εισοδήματος επανήλθε και διατηρήθηκε μέχρι το 1816, όταν πια ο Ναπολέων ήταν φυλακισμένος στον Νότιο Ατλαντικό. Ο φόρος δεν ήταν διόλου δημοφιλής. Οι πολέμοί του απαίτησαν να καταστραφούν όλα τα αρχεία που διατηρούσε το κράτος για τα οικονομικά των πολιτών, και πράγματι έγινε δημόσια καύση τους – αν και προφανώς υπήρχαν αντίγραφα.

Το 1842, ο σερ Ρόμπερτ Πιλ στράφηκε στον φόρο εισοδήματος για να αντιμετωπίσει ένα έλλειμμα στον κρατικό προϋπολογισμό. Το μέτρο ήταν και πάλι προσωρινό, όμως οι κυβερνήσεις, ασχέτως πολιτικών πεποιθήσεων, το βρήκαν πολύ προσοδοφόρο και σταδιακά ενσωματώθηκε στην καρδιά των σύγχρονων εισοδηματικών πολιτικών. Σήμερα, ο φόρος εισοδήματος είναι η μεγαλύτερη πηγή κυβερνητικών εσόδων, από τη Βρετανία μέχρι τις ΗΠΑ, την Αυστραλία και σχεδόν παντού στον κόσμο.

10 Ιανουαρίου

Σαν σήμερα, το 1901, τοποθετείται η απαρχή της Εποχής του Πετρελαίου, καθώς ο μαύρος χρυσός ανέβλυσε στο Τέξας και τινάχτηκε σε έναν πίδακα ύψους πενήντα μέτρων. Για τον πετρελαιοθήρα* Άντονι Λούκας (που είχε γεννηθεί στην Κροατία ως Antun Lučić) ήταν ένας προσωπικός θρίαμβος.

Οι άνθρωποι ανέκαθεν γνώριζαν πως υπήρχε πετρέλαιο στο Τέξας. Ανέβλυζε σε λάκκους, οι Ινδιάνοι το χρησιμοποιούσαν ως γιατρικό και οι Ισπανοί κονκισταδόροι αδιαβροχοποιούσαν με αυτό τα ρούχα τους. Στα τέλη του 19ου αιώνα, η αγορά του πετρελαίου είχε αρχίσει να μεγαλώνει. Τόσο ιδιωτικές οικίες όσο

* Κάποιος που κάνει γεωτρήσεις προς αναζήτηση πετρελαίου δίχως να είναι εγγυημένη η παρουσία κοιτάσματος.

και δημόσιοι δρόμοι φωτίζονταν με κηροζίνη, κι αν μπορούσε να βρεθεί μια πηγή φτηνού καυσίμου, η νέα εφεύρεση της μηχανής εσωτερικής καύσης θα ήταν σε θέση να επιφέρει κοσμοϊστορικές αλλαγές.

Ο Λούκας είχε πάθει εμμονή με το Σπίντλιπ Χιλ στο βορειοανατολικό Τέξας, όπου υπήρχε ένα δίκτυο από θειούχες θερμές πηγές και από το έδαφος έβγαινε εύφλεκτο αέριο. Καθώς πάσχιζε να μαζέψει τον εξοπλισμό για τις γεωτρήσεις, οι επενδυτές έρχονταν κι έφευγαν, οδηγώντας σε τρεις αποτυχημένες απόπειρες. Μέχρι τα τέλη του 1900, είχε γίνει ακόμα ένας απελπισμένος ονειροπόλος, που πετούσε χρήματα σε μια τρύπα στο έδαφος.

Στις 10 Ιανουαρίου του 1901, όμως, καθώς τρυπούσε σε βάθος πάνω από 300 μέτρα, ξαφνικά βγήκαν στην επιφάνεια μεγάλες φυσαλίδες λάσπης. Λίγα λεπτά αργότερα, σωλίνες γεώτρησης έξι τόνων πετάχτηκαν στον αέρα και οι βρόμικοι, σκληροτράχηλοι εργάτες που δούλευαν τον εξοπλισμό έτρεξαν να σωθούν. Έπειτα ακολούθησε μια ριπή αερίου και τελικά ένας τεράστιος πίδακας από πετρέλαιο. Ο Λούκας και το συνεργείο του είχαν δημιουργήσει την πρώτη πετρελαιοπηγή.

Χρειάστηκαν εννιά μέρες και η εκτόξευση περίπου ενός εκατομμυρίου βαρελιών πετρελαίου μέχρι ο Λούκας να θέσει την πηγή υπό έλεγχο. Χιλιάδες άνθρωποι είχαν μαζευτεί για να παρακολουθήσουν, και μέσα σε μια νύχτα το κοντινό χωριό του Μπόμοντ άλλαξε τελείως όψη, καθώς άρχισαν να συρρέουν ορδές από κερδοσκόπους. Ήταν η αρχή μιας από τις πιο ριζικές αλλαγές στην ιστορία, με τεράστιο αντίκτυπο στον τρόπο ζωής μας και τον πλανήτη μας.

11 Ιανουαρίου

Ήταν η πρώτη Εθνική Λοταρία στα χρονικά της Αγγλίας –«μια πλουσιοπάροχη, Γενική Λοταρία»– και οι νικητές κληρώθηκαν

επιτέλους σαν σήμερα το 1569, στον παλιό καθεδρικό του Αγίου Παύλου, τρία χρόνια αφότου είχαν πουληθεί οι λαχνοί.

Το πρώτο βραβείο ήταν το τεράστιο ποσό των 5.000 λιρών, εν μέρει σε μετρητά και εν μέρει σε ασημένιους δίσκους, ταπισερί, καθώς και «καλό λινό ύφασμα». Διαφημιστικές αφίσες με εικονογραφήσεις των βραβείων είχαν τοποθετηθεί σε ολόκληρη τη χώρα.

Στόχος της λοταρίας ήταν η χρηματοδότηση της επισκευής των λιμανιών της χώρας, με ιδιαίτερη έμφαση σε έργα για την άμυνα του έθνους. (Από την εποχή του Ερρίκου του Η΄ υπήρχε έντονος προβληματισμός για την «παρακμή και ερήμωση» των παράκτιων πόλεων.) Ο προτεσταντικός χαρακτήρας της Αγγλίας και η αξίωσή της να γίνει μια από τις Μεγάλες Δυνάμεις καθιστούσαν όλο και πιο σημαντική τη θαλάσσια άμυνά της.

Στη συγκεκριμένη λοταρία, η αξία των βραβείων ήταν ακριβώς ίση με τα συνολικά έσοδα από τους λαχνούς. Θα αναρωτηθεί λοιπόν κανείς πώς έβγαλαν χρήματα οι διοργανωτές της. Βασικά οι λαχνοί είχαν πουληθεί αρκετά νωρίτερα, το 1566, πράγμα που σήμαινε πως το κράτος έλαβε ουσιαστικά ένα τελείως άτοκο δάνειο. Ένας λαχνός κόστιζε 10 σελίνια – πολύ περισσότερα από όσα είχε περιθώρια να διαθέσει ένας κοινός πολίτης. Αν και οι εκτιμήσεις για μια αντιστοιχία σε σημερινά χρήματα παραμένουν ασαφείς, πιθανότατα τα δέκα σελίνια αντιστοιχούσαν σε περισσότερες από 100 λίρες. Κατά συνέπεια, στον ίδιο λαχνό μπορούσαν να αγοράσουν ποσοστά άνω του ενός ατόμου.

Πέραν των βραβείων, οι λαχνοί εξασφάλιζαν κάτι που σήμερα θα θεωρούνταν εξαιρετικά ασυνήθιστο, αν όχι αδιανόητο: όποιος είχε λαχνό δεν κινδύνευε να συλληφθεί για εγκληματικές πράξεις, έκτος αν αυτές περιλάμβαναν σημαντικά αδικήματα, όπως φόνο, κακουργήματα, πειρατεία ή προδοσία.

Η ιδέα της λοταρίας είχε δοκιμαστεί νωρίτερα στη Γαλλία, αλλά όχι στην Αγγλία. Θα χρησιμοποιούνταν εκ νέου στις αρχές του επόμενου αιώνα, ώστε να συγκεντρωθούν κεφάλαια για την

Εταιρεία της Βιρτζίνια, η οποία επρόκειτο να ιδρύσει αποικία στον Νέο Κόσμο. Φυσικά στη σύγχρονη εποχή οι λοταρίες αποτελούν πλέον κομμάτι της καθημερινότητάς μας.

12 Ιανουαρίου

Στα τέλη του Μαρτίου του 1895, η κυρία Φάνι Τάλμποτ –μια «ευγενική, ζωνρή γυναίκα με μαύρα μάτια– έκανε δωρεά κάπου 18 στρέμματα γης στην απόκρημνη, ουσιαστική έκταση πάνω από τον κόλπο του Κάρντιγκαν, σε μια νέα οργάνωση που έγινε γνωστή ως National Trust.*

Αυτά τα 18 στρέμματα ονομάστηκαν Dinas Oleu: «Ακρόπολη του Φωτός». Ο Τζον Ράσκιν, κριτικός τέχνης και ιστορικός που είχε γίνει προσωπικός φίλος της κυρίας Τάλμποτ, την περιέγραψε ως «γεμάτη με περιέργεια πιότερη απ’ οποιαδήποτε κίτσα», παρόλο που, όπως παρατήρησε, εκείνη είχε την τάση «να χαρίζει τα ασημικά της παρά να κλέβει εκείνα των άλλων». Τόσο η Τάλμποτ όσο και ο Ράσκιν αγαπούσαν πολύ το σκάκι και έπαιζαν στέλνοντας ο ένας στον άλλο τις κινήσεις τους δι’ αλληλογραφίας. Όπως είπε η Φάνι Τάλμποτ, ήθελε από καιρό να διασφαλίσει ότι το Dinas Oleu θα παρέμενε εσοαί διαθέσιμο στο κοινό και, ως εκ τούτου, «η οργάνωσή σας ιδρύθηκε πάνω στην ώρα». Αυτό ήταν το πρώτο κληροδότημα που έλαβε η οργάνωση, η οποία είχε ιδρυθεί στις 12 Ιανουαρίου της ίδιας χρονιάς, ως απάντηση στις ραγδαίες αλλαγές και την αστική εξάπλωση που είχε επιφέρει η Βιομηχανική Επανάσταση στις υπαίθριες εκτάσεις της Βρετανίας.

Ιδρυτές αυτής της οργάνωσης για την απόκτηση και τη φροντίδα τόπων «Ιστορικού Ενδιαφέροντος ή Φυσικής Ομορφιάς» θεωρούνται τα ακόλουθα τρία άτομα: η Οκτάβια Χιλ, ο σερ Ρόμπερτ Χάντερ και ένας ιερωμένος της περιφέρειας Λέικ, ονόμα-

* Κατά βάση μια εταιρεία προστασίας μνημείων και χώρων φυσικής ομορφιάς.

τι Χάρντουικ Ρόνσλι, ο οποίος είχε ενθαρρύνει τη νεαρή Μπέατριξ Πότερ να γράψει και να εικονογραφήσει το πρώτο της βιβλίο, *Η ιστορία του Πίτερ Ράμπι*, και ο οποίος ζούσε σε ένα σπίτι στο Γκράσμιρ, όπου άλλοτε έμενε ο Γουίλιαμ Γουόρντσοουορθ (και το οποίο αργότερα επίσης κληροδοτήθηκε στη National Trust).

Η National Trust είναι η μεγαλύτερη μη κερδοσκοπική οργάνωση στο Ηνωμένο Βασίλειο. Η εντυπωσιακή της ανάπτυξη – και ο αντίκτυπός της στη σύγχρονη ζωή – είναι ένα φαινόμενο χαρακτηριστικό του 20ού αιώνα. Σήμερα διαθέτει μια από τις μεγαλύτερες ακίνητες περιουσίες, που περιλαμβάνει πάνω από 2,5 εκατομμύρια στρέμματα και εκατοντάδες κτίρια. Όταν κάτι βρίσκεται υπό την προστασία της οργάνωσης, απαιτείται συγκεκριμένη Πράξη του κοινοβουλίου για να πουληθεί, να κατεδαφιστεί ή να αξιοποιηθεί.

13 Ιανουαρίου

Το Αφγανιστάν είναι ο τόπος όπου πεθαίνουν οι αυτοκρατορίες – ή τουλάχιστον κατατροπώνονται. Σαν σήμερα το 1842, η Βρετανία, μια παγκόσμια υπερδύναμη, βίωσε την ταπείνωση καθώς οι στρατιώτες της σφαγιάστηκαν από πολεμιστές αφγανικών φυλών.

Η Βρετανία είχε εισβάλει στο Αφγανιστάν για να εμποδίσει τους Ρώσους να το χρησιμοποιήσουν ως βάση, απ' όπου θα μπορούσαν να απειλούν την Ινδία. Η κατάληψή του ήταν το εύκολο κομμάτι. Όταν οι Βρετανοί έφτασαν στην Καμπούλ, η αγανάκτηση των ντόπιων μετατράπηκε σε ανοιχτή εξέγερση, στα τέλη του 1841. Οι Βρετανοί αποφάσισαν να υποχωρήσουν ως το Τζαλαλαμπάντ, σε απόσταση κάπου 160 χιλιομέτρων, διασχίζοντας χιονισμένα βουνά μες στην καρδιά του χειμώνα.

Η βρετανική πλευρά διέθετε 700 βρετανούς και 4.000 ινδούς στρατιώτες, καθώς και κάπου 9.000 αμάχους. Διοικητής ήταν ο 59 ετών σερ Γουίλιαμ Ελφινστόουν, ένας άντρας με άμεμπτη

καταγωγή και άψογους τρόπους, ταυτόχρονα όμως άρρωστος και τραγικά αναποφάσιτος. Οι Αφγανοί τον ξεγέλασαν με διαβεβαιώσεις για ασφαλές πέρασμα, οπότε κι εκείνος προέβη σε μια αργή υποχώρηση, δίνοντας χρόνο στους αντιπάλους του να ετοιμάσουν την ενέδρα τους. Μόλις έφτασαν στο πέρασμα των συνόρων μεταξύ Καμπούλ και Τζαλαλαμπάντ, οι Βρετανοί δέχτηκαν εκατέρωθεν επίθεση. Ο Ελφινστόουν βυθίστηκε στην κατάθλιψη και καθόταν σιωπηλός, μέχρι να πιαστεί αιχμάλωτος από τους Αφγανούς που προσποιούνταν τους διαμεσολαβητές.

Οι Βρετανοί υπέστησαν χιλιάδες απώλειες. Οι επιζήσαντες είτε πέθαναν από το κρύο, είτε αυτοκτόνησαν. Έπειτα από έξι μέρες, η στρατιά είχε αποδεκατιστεί. Μέχρι τη 13η του Γενάρη, η μεγαλύτερη ομάδα που εξακολουθούσε να έχει κάποια συνοχή αποτελούνταν από περίπου εξήντα πέντε βρετανούς αξιωματικούς και άντρες από το 44ο Σύνταγμα Πεζικού. Έδωσαν την τελική τους μάχη στο χωριό Γκάνταμακ. Όταν τους ζήτησαν να παραδοθούν, ένας βρετανός λοχίας βρυχήθηκε «Διάβολε, αυτό αποκλείεται!». Όταν τους τέλειωσαν τα πυρομαχικά, συνέχισαν να πολεμάνε με ατσάλι και γροθιές, μέχρι που οι Αφγανοί τους κατέβαλαν αριθμητικά. Ένας λοχαγός τυλίχτηκε με το λάβαρο του συντάγματος και χάρη σε αυτή την αμφίεση τον έπιασαν αιχμάλωτο. Οι υπόλοιποι σφαγιάστηκαν.

Την επόμενη μέρα, ένα και μοναδικό άτομο κατάφερε να φτάσει στο Τζαλαλαμπάντ – ο στρατιωτικός χειρουργός Γουίλιαμ Μπράιντον. Αργότερα αφέθηκαν ελεύθεροι μερικοί ακόμα αιχμάλωτοι, ενώ λίγοι ινδοί στρατιώτες κατάφεραν να επιβιώσουν της τρομακτικής δοκιμασίας στα βουνά. Η Βρετανική Αυτοκρατορία δεν ήταν άτρωτη.

Ποια μέρα ξέσπασε και τελείωσε ο συντομότερος πόλεμος της Ιστορίας (μέσα σε σαράντα περίπου λεπτά); Πώς ένα κοπάδι κουνέλια κατατρόπωσε τον Ναπολέοντα το 1807; Γιατί το 1752 οι Βρετανοί έπεσαν για ύπνο στις 2 Σεπτεμβρίου και ξύπνησαν στις 14; Πώς μια πορεία γυναικών το 1917 πυροδότησε τη Ρωσική Επανάσταση;

Από τη μέρα που η Ζαν ντε Κλισόν έγινε πειρατίνα και κήρυξε μόνη της πόλεμο ενάντια στον Βασιλιά της Γαλλίας (2 Αυγούστου 1343) ως τη μέρα που γνωρίστηκαν ο Λένον και ο Μακάρτνεϊ (6 Ιουλίου 1957), η Ιστορία είναι γεμάτη απίθανους ήρωες και συναρπαστικά σημεία καμπής.

Μέσα από τις σελίδες αυτού του βιβλίου ο Dan Snow ζωντανεύει ένα καθοριστικό γεγονός που έλαβε χώρα κάθε μέρα του έτους και μας δίνει μια διαφορετική και απρόσμενη εικόνα για το παρελθόν. Από το ένα καθηλωτικό επεισόδιο στο άλλο, ο χρόνος μετατρέπεται σε μια ζωηρή, βαθιά ανθρώπινη Ιστορία του κόσμου.

3.000 χρόνια εκπληκτικών γεγονότων.

Metro

Ιδανικό βιβλίο για να βυθιστείτε στις σελίδες του... Γεμάτο εντυπωσιακές πληροφορίες προσφέρει μια απροσδόκητη ματιά σε γεγονότα που άλλαξαν τον ρου της Ιστορίας.

Choice

Συναρπαστικό.

Independent

ISBN:978-618-03-1969-9

9 786180 319699

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 81969